

Gra edukacyjna

INOWROCŁAWSKIE ŚCIEŻKI PAMIĘCI

Wiek XX

Historia wokół nas

Jak często idąc do szkoły, sklepu czy pracy, mijamy pomniki i tablice pamiątkowe? Czy zwracamy uwagę na miejsca pamięci narodowej? Jakie wydarzenia historyczne istotne dla naszego miasta i państwa są na nich upamiętnione? Czy dostrzegamy, że historia otacza nas z każdej strony? Czy nie warto się zatrzymać, podejść bliżej i przeczytać napis na tablicy pamiątkowej?

Pracownicy bydgoskiej delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku przy współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego opracowali planszową grę edukacyjną *Inowrocławskie ścieżki pamięci. Wiek XX*. Grę przygotowano głównie z myślą o uczniach szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Trzy warianty przeprowadzenia rywalizacji sprawiają, że może być ona także świetną rozrywką dla osób dorosłych. Rozgrywka nie tylko dostarcza wiele radości i emocji, ale także przekazuje konkretną wiedzę historyczną o dziejach Inowrocławia i Polski w minionym stuleciu. Pokazuje, jak przeszłość styka się z teraźniejszością i jak bardzo historia regionalna związana jest z tą ogólnopolską. Uczy patriotyzmu i szacunku dla „małej” i „dużej” Ojczyzny. Wreszcie, *Inowrocławskie ścieżki pamięci* to gra edukacyjna nie tylko o przeszłości, ale także o współczesnym Inowrocławiu.

Czem jest ziemia rodzinna dla zwykłego człowieka? (...). Ziemia, która Kasprowicza wydała to trójkąt obwodu pary mil kwadratowych pomiędzy Inowrocławiem, Gniewkowem, a pramatką, kolebką ojców naszych – Kruszwicą (...). I dusza Jana to całe Kujawy (...). I na tej ziemi rozsiadł się piękny, krzepki lud z wszystkimi przywarami i cnotami ludu polskiego, ale to wszystko jest niezmierznie spotęgowane.

Stanisław Przybyszewski, *Z gleby kujawskiej*, Warszawa 1904, s. 17–20; 28–2.

SPIS TREŚCI

Instrukcja gry	6		
Karty			
1. Synagoga	9	13. Obrońcy Inowrocławia	21
2. Harcerstwo na Pomorzu i Kujawach	10	14. Terror niemiecki i sowiecki	22
3. Powstanie Wielkopolskie	11	15. Niemiecki obóz na Błoniach	23
4. Kompania Witkowska	12	16. Armia Krajowa	24
5. Komendant stacji	13	17. Zbrodnia katyńska 1940	25
6. Bitwa o Inowrocław 1919	14	18. Generał Władysław Sikorski	26
7. Polski Czerwony Krzyż	15	19. Zbrodnia wołyńska 1943	27
8. Ojciec Niepodległości	16	20. Mały powstaniec	28
9. Pierwszy prezydent Inowrocławia	17	21. Papież Polak	29
10. Wojewoda pomorski	18	22. „Zielona Solidarność”	30
11. Poeta z Inowrocławia	19	23. Piotr Bartoszcze	31
12. „Meteor Młodej Polski”	20	24. Archeolog Ziemi Kujawskiej	32

Instrukcja gry

Liczba graczy: 2–6

Wiek: od 8 lat

Czas gry: 20–40 minut

W zależności od wieku graczy proponujemy trzy warianty gry:

Wariant I: „memory klasyczne” (sugerowany wiek graczy 8+)

Na początku rozgrywki należy przetasować wszystkie karty do gry i położyć je na stole obrazkami do dołu. Z kart układamy prostokąt o bokach 6 x 8 (karty nie powinny się ze sobą stykać). Osoba najmłodsza rozpoczyna rozgrywkę, odkrywając dwie dowolne karty (uwaga: karty pozostają odkryte na stole przez ok. 5 sekund). Jeżeli są to różne obrazki, wszyscy gracze próbują zapamiętać ich położenie, po czym karty zostają ponownie zakryte. W sytuacji, gdy gracz odsłoni identyczne obrazki, zabiera karty. Kierunek gry jest zgodny z ruchem wskazówek zegara. Rozgrywka toczy się do momentu zabrania ostatnich kart ze stołu. Zwycięża gracz, któremu udało się zebrać największą liczbę par.

Wariant II: „memory historyczne” (sugerowany wiek graczy 10+)

Na stole obok kart do gry pojawiają się także ponumerowane karty odpowiedzi ułożone w stos, tak, aby nazwy kart były widoczne, a numery zakryte. Po odkryciu dwóch takich samych kart gracz uruchamia klepsydrę, która odmierza maksymalny czas przeznaczony na odszukanie właściwej karty odpowiedzi. Gracz wybiera ze stosu właściwą kartę odpowiedzi i kładzie na stole w taki sposób, aby numer był widoczny. W przypadku poprawnej odpowiedzi (numer karty jest identyczny z numerem kart do gry) zabiera odkryte obrazki i kartę odpowiedzi. W przypadku błędnej odpowiedzi (numer karty odpowiedzi jest inny niż odkrytej pary) karty zostają ponownie zakryte, a karta odpowiedzi wędruje na spód stosu. Pozostałe zasady i przebieg rozgrywki są takie same jak w wariantcie I.

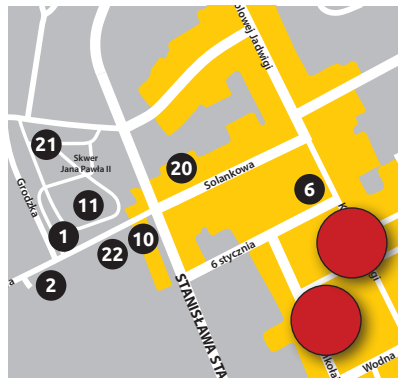
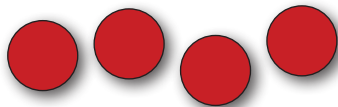
Uwaga: Przed rozpoczęciem rozgrywki osoba prowadząca grę (np. nauczyciel) może przedstawić uczniom w formie prezentacji multimedialnej wszystkie miejsca pamięci ukazane na kartach do gry. Na podstawie instrukcji nazywa każde z nich i krótko opisuje wydarzenie historyczne, którego ono dotyczy.

Wariant III: „memory historyczno-topograficzne” (sugerowany wiek graczy 12+)

Na stole obok kart do gry i kart odpowiedzi pojawia się plansza (plan Inowrocławia). Ponumerowane miejsca pamięci przykryte są 24 żetonami premii. Po odkryciu dwóch takich samych kart i wybraniu właściwej karty odpowiedzi gracz ma szansę zdobyć żeton premii. Musi poprawnie wskazać na planie lokalizację miejsca pamięci. Odkrywa wybrany żeton i sprawdza, czy numer na planie jest identyczny z numerem na obrazkach i karcie odpowiedzi. Jeżeli mu się to uda, otrzymuje żeton premii. Na koniec gry żeton ma wartość jednej odkrytej pary. W przypadku błędnej odpowiedzi szansę na zdobycie żetonu premii ma następny gracz, przed swoim ruchem. Jeżeli nie uda mu się poprawnie wskazać miejsca na planie, szansa na zdobycie żetonu przepada.

Uwaga: Przed rozpoczęciem rozgrywki osoba prowadząca grę (np. nauczyciel) tak samo jak w wariantcie II prezentuje pozostałym karty do gry z miejscami pamięci, zwracając szczególną uwagę na ich lokalizację na planie Inowrocławia.

1 Synagoga

Ludność żydowska mieszkała w Inowrocławiu już od XV w. Żydzi brali aktywny udział w życiu gospodarczym miasta, choć nie posiadali pełni praw. Pierwsza synagoga, czyli żydowski dom modlitwy, powstała w 1776 r. i była później rozbudowywana. Na początku XX w. przystąpiono natomiast do budowy wielkiej synagogi u zbiegu ulic Solankowej i Grodzkiej. Otwarcie nowej bożnicy odbyło się w 1908 r. Wzniesiono ją w stylu bizantyjskim na planie krzyża greckiego. Była najbardziej okazałą wizytówką kultury żydowskiej na Kujawach. W Inowrocławiu w połowie 1939 r. mieszkało 173 Żydów, co stanowiło 0,42 % wszystkich mieszkańców. Po wybuchu wojny miasto opuściło ok. 30–40 % z nich. 14 września 1939 r. Niemcy spalili główną synagogę w mieście i zgromadzili wszystkich Żydów w synagodze pomocniczej przy ulicy Krótkiej. Wraz z Polakami zostali oni wywiezieni do lasów gniewkowskich i rozstrzelani w okolicy Zajezrza. Żydów inowrocławskich mordowano także w Różniatach, Przedbojewicach i Łągownikach, zaś kobiety i dzieci wysiedlono do Gniezna, a następnie do Piotrkowa Trybunalskiego. Żelbetonowe fundamenty synagogi zostały wysadzone, a jej rozbiórka zakończyła się na początku 1940 r. Przy wjazdach do miasta okupant niemiecki postawił tablice z napisem: Die Stadt ist Judenfrei (Miasto jest wolne od Żydów). W 2013 r. odsłonięto tablicę przypominającą o istnieniu inowrocławskiej synagogi.

Tablica upamiętniająca tzw. wielką synagogę, istniejącą w latach 1908–1939 (skwer Jana Pawła II)

2 Harcerstwo na Pomorzu i Kujawach

Pierwsze drużyny harcerskie, inspirowane brytyjskim skautyniem, powstały w Polsce jeszcze przed I wojną światową. Na Pomorzu i Kujawach harcerze organizowali się najwcześniej w Chełmnie i Strzelnie (1912 r.), Nakle nad Notecią i Inowrocławiu (1913 r.), Pakości i Barcinie (1916 r.) oraz w Bydgoszczy, Toruniu, Janowcu i Mogilnie (1917 r.). Wielu skautów, późniejszych harcerzy, z Kujaw i Pomorza walczyło w powstaniu wielkopolskim oraz wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. Harcerze bronili Inowrocławia we wrześniu 1939 r. przed napaścią wojsk niemieckich. W czasie II wojny światowej tworzyli zręby konspiracji w ramach Szarych Szeregów i Armii Krajowej. Wielu przypłaciło to życiem w niemieckich więzieniach oraz obozach koncentracyjnych. Po 1945 r., ci którzy przeżyli odbudowywali harcerstwo. Jednak czasy stalinowskie sprawiły, że część z nich trafiła do więzień, a inni zaprzestali działalności. Dopiero po 1956 r. harcerstwo na Kujawach i Pomorzu zaczęło powoli wracać do swoich korzeni, zaś w pełni niezależną działalność mogło prowadzić po 1989 r. Obecnie w Inowrocławiu działa Hufiec im. Aleksandra Kamińskiego. W 75. rocznicę powstania harcerstwa w mieście odsłonięto pamiątkowy obelisk.

Kamień upamiętniający harcerzy poległych w walce o niepodległość Ojczyzny (ul. Solankowa 23)

3 Powstanie Wielkopolskie

W ciągu dwóch ostatnich stuleci Polacy wiele razy chwytały za broń, by odzyskać niepodległość, jednak tylko jedno wielkie powstanie zakończyło się sukcesem. 27 grudnia 1918 r. w Poznaniu, po wizycie Ignacego Paderewskiego, doszło do wybuchu zrywu zbrojnego. W ciągu trzech miesięcy Wielkopolska została oswobodzona z rąk niemieckich. Powstanie swoim zasięgiem objęło także Kujawy Zachodnie. Tereny te miały kluczowe znaczenie w planie rozszerzenia zrywu na północ i zajęcia Bydgoszczy – co jednak się nie udało. 1 stycznia 1919 r. z Gniezna wyruszył około stuosobowy oddział powstańców gnieźnieńskich i wrzesińskich pod dowództwem ppor. Pawła Cymśa. W trakcie marszu przyłączali się do niego kolejni ochotnicy z kujawskich miejscowości. Oddział wyzwolił Trzemeszno i Mogilno. Własnymi siłami oswobodziła się Kruszwica. 5 stycznia 1919 r. powstańcy stoczyli zwycięską bitwę o Inowrocław. Przynależność Wielkopolski i Kujaw Zachodnich do Polski została potwierdzona traktatem wersalskim. Zwycięskie powstanie pokazało determinację społeczeństwa polskiego, które nie pogodziło się z utratą niepodległości i, mimo trwających ponad wiek zaborów, zachowało polską tożsamość narodową. W 1969 r. w 50. rocznicę bitwy o Inowrocław w mieście stanął pomnik poświęcony jej bohaterom.

Pomnik Powstańców Wielkopolskich (ul. Orłowska 2)

4 Kompania Witkowska

W zwycięskiej bitwie o Inowrocław stoczonej w dniach 5–6 stycznia 1919 r., w czasie powstania wielkopolskiego, brała udział Kompania Witkowska. Był to oddział powstańców pochodzących z powiatu witkowskiego koło Gniezna, który w styczniu 1919 r. przyłączył się do ochotników gnieźnieńskich pod wodzą ppor. Pawła Cymśa i wziął udział w walce o wyzwolenie Inowrocławia. Powstańcy z tego oddziału wyróżnili się szczególną odwagą i walecznością w zaciętych zmaganiach o zdobycie, a później utrzymanie dworca kolejowego, który był istotny dla zaopatrzenia linii frontu oraz odcięcia dostaw niemieckich posiłków z Bydgoszczy. Kompanią z Witkowa dowodził ppor. Stanisław Połczyński. W 1920 r. brał on udział w wojnie polsko-bolszewickiej, później służył w 59 Pułku Piechoty w Inowrocławiu. Został zamordowany w 1940 r. przez Sowieców w czasie zbrodni katyńskiej. W 2019 r., w 100. rocznicę tych wydarzeń, na ścianie dworca osłonięto tablicę Witkowiaków.

Tablica upamiętniająca Kompanię Witkowską biorącą udział w walkach o Inowrocław w 1919 r.
(Dworzec PKP, ul. Dworcowa 115)

5 Komendant stacji

Leon Czarliński urodził się w 1860 r. Pochodził z średniozamożnej szlachty kaszubskiej, a jego nazwisko wywodziło się od nazwy wsi Czarlin na Kociewiu. Rodzina Czarlińskich skutecznie walczyła z wynarodowianiem Polaków na polu gospodarczym. Po nauce w Chojnicach i Chełmnie Leon studiował budowę maszyn na politechnice w Cesarstwie Niemieckim. W 1893 r. został kierownikiem fabryki maszyn rolniczych w Inowrocławiu. Później kierował różnymi przedsiębiorstwami. Po wybuchu powstania wielkopolskiego został komendantem obrony inowrocławskiego dworca kolejowego. Zapewnił stacji bezpieczne i sprawne funkcjonowanie, co było istotne dla zaopatrzenia polskich oddziałów w strefie przyfrontowej. Po zwycięskim powstaniu oraz przyłączeniu Wielkopolski i Kujaw do Polski, powrócił do zajmowania się sprawami gospodarczymi. Został właścicielem fabryki maszyn rolniczych w Brodnicy i w Ostrowie oraz współzałożycielem i prezesem Towarzystwa Akcyjnego „Unia” w Grudziądzu, a także akcjonariuszem fabryki Hipolita Cegielskiego w Poznaniu. Dzięki niemu wielu inowrocławian w międzywojniu znalazło zatrudnienie, a miasto rozwinęło się gospodarczo. Inżynier Czarliński zmarł w 1928 r. w Inowrocławiu i został pochowany na cmentarzu przy Kościele pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. Na ścianie dworca kolejowego znajduje się tablica ku jego czci.

Tablica upamiętniająca powstańczego komendanta stacji inż. Leona Czarlińskiego (Dworzec PKP, ul. Dworcowa 115)

6

Bitwa o Inowrocław 1919

5 stycznia 1919 r. oddział powstańców dowodzony przez ppor. Pawła Cymśa wyruszył z Kruszwicy przez Mątwy w kierunku Inowrocławia. W mieście tym stacjonował niemiecki 140 pułk piechoty w pełni gotowy do odparcia ataku polskiego. Siły powstańcze liczyły ok. 900 żołnierzy, w większości słabo uzbrojonych i podzielonych na dwie grupy uderzeniowe. Pierwsza grupa szybko opanowała śródmieście. Po drodze stoczono walkę m.in. o gmach poczty. Atak drugiej grupy udał się tylko częściowo. Wprawdzie zdobyto dworzec kolejowy, ale Niemcy budynek odbili, a następnie wzięli do niewoli część powstańców. W okolicy południa walki w mieście ustały. Z Mogilna, Barcina i Pakości przybyły kolejne niewielkie oddziały powstańcze, w łącznej sile ok. 500 ludzi. Dworzec i koszarzy były blokowane przez coraz liczniej napływające wsparcie. W nocy z 5 na 6 stycznia 1919 r. podpisano zawieszenie broni przewidujące opuszczenie miasta przez Niemców z bronią w ręku. W dniu 6 stycznia 1919 r. o godzinie 22.00 Inowrocław był wolny. Po stronie powstańców zginęło 47 żołnierzy i 6 cywili, 120 osób zostało rannych. Niemcy stracili 14. ludzi. W 40. rocznicę bitwy o Inowrocław na budynku poczty, gdzie miały miejsce walki, umieszczono pamiątkową tablicę.

Tablica upamiętniająca wyzwolenie Inowrocławia w 1919 r. (narożnik ul. Królowej Jadwigi i ul. 6 stycznia)

7 Polski Czerwony Krzyż

Założycielem i twórcą ruchu Czerwonego Krzyża był Henry Dunant (1828–1910), kupiec szwajcarski, który został pierwszym laureatem pokojowej Nagrody Nobla. W Polsce organizacja powstała po I wojnie światowej. 22 lutego 1919 r. w budynku, w którym obecnie znajduje się Teatr Miejski odbyło się spotkanie założycielskie pierwszego koła Polskiego Czerwonego Krzyża w Inowrocławiu. Koło zostało założone przez grupę kobiet pod przywództwem Justyny Wichlińskiej, ziemianki z Tuczna. Trzy dni wcześniej (19 lutego), także na Kujawach Zachodnich, w Kruszwicy, powstało pierwsze koło PCK w całej odrodzonej II Rzeczypospolitej. W czasie II wojny światowej w Inowrocławiu Polski Czerwony Krzyż ściśle współpracował z Wojskową Służbą Kobiet, organizując pomoc dla mieszkańców. Lekarstwa i pożywienie były dostarczane szczególnie do obozu niemieckiego na Błoniu. Misją organizacji było i jest zapobieganie ludzkim cierpieniom, łagodzenie ich skutków oraz ochrona ludzkiej godności bez jakiejkolwiek dyskryminacji na tle narodowości, rasy, płci, przekonań religijnych lub politycznych. PCK kieruje się siedmioma zasadami: humanitaryzmem, bezstronnością, neutralnością, niezależnością, dobrowolnością, jednością i powszechnością. W stulecie powstania PCK w Inowrocławiu odsłonięto obelisk upamiętniający jego działalność i idee.

Pomnik Polskiego Czerwonego Krzyża (skwer PCK)

8 Ojciec Niepodległości

Józef Piłsudski (1867–1935), działacz Polskiej Partii Socjalistycznej, państwo-wiec i niepodległościowiec, twórca legionów, marszałek, wódz naczelny, naczelnik państwa, premier i współtwórca II Rzeczypospolitej. Wychowywał się w rodzinie o tradycjach patriotycznych. W 1886 r. został aresztowany przez policję carską pod zarzutem spisku na życie cara i zesłany na pięć lat do wschodniej Syberii. Po powrocie zaangażował się w nielegalną niepodległościową działalność w Polskiej Partii Socjalistycznej. Ponownie aresztowany przez Rosjan, w 1901 r. zbiegł ze szpitala w Petersburgu, stając się jedną z najbardziej znanych postaci polskiej lewicy niepodległościowej. Na początku I wojny światowej objął dowództwo nad I Brygadą Legionów. Po wywołanym przez niego tzw. kryzysie przysięgowym został aresztowany

i internowany w Magdeburgu. Gdy powrócił z Niemiec w listopadzie 1918 r., przekazano mu władzę, aby zjednoczyć odradzające się państwo polskie. Stał się ojcem zwycięstwa w sierpniu 1920 r. podczas Bitwy Warszawskiej. Był inicjatorem przewrotu majowego w 1926 r., który rozpoczął rządy sanacji w Polsce. W polityce zagranicznej kierował się zasadą „równej odległości” między Berlinem i Moskwą, czyli niezawieraniem sojuszy z żadnym z państw totalitarnych. Na lotnisku w Inowrocławiu znajduje się tablica ku jego pamięci.

Tablica pamięci Józefa Piłsudskiego (Lotnisko – Aeroklub Kujawski, ul. Toruńska 160)

9 Pierwszy prezydent Inowrocławia

Józef Krzymiński pochodził z rodziny ziemiańskiej. Urodził się w 1858 r. we wsi Kaleje w Wielkopolsce. Był uczniem gimnazjum w Śremie i Lesznie, gdzie zdał maturę. Następnie studiował medycynę w Greifswaldzie i Berlinie, w którym uzyskał tytuł doktora nauk medycznych. Z Berlina, gdzie miał własną praktykę lekarską, w 1885 r. przeprowadził się do Inowrocławia. Był jednym z założycieli drukarni i wydawnictwa „Dziennik Kujawski”. Zaangażował się w działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Inowrocławiu, za co był karany przez władze pruskie. Wchodził w skład Rady Nadzorczej Banku Ludowego w Inowrocławiu oraz sprawował mandat radnego miasta. Zasłynął patriotycznym wystąpieniem w obronie nazwy Inowrocławia w czasie debaty nad przemianowaniem go na Hohensalza w 1904 r. Przez trzy kadencje zasiadał w parlamencie Rzeszy z ramienia Koła Polskiego. W 1919 r. został pierwszym polskim prezydentem Inowrocławia, organizował od podstaw polską administrację w mieście. Na emeryturę przeszedł w 1928 r. Miał dwóch synów – Józefa, lekarza i Witolda, sędziego zamordowanego później w Katyniu. Na początku września 1939 r. organizował straż obywatelską Inowrocławia, która broniła miasta przed wkraczającą armią niemiecką. W marcu 1940 r. Krzymiński został aresztowany przez okupanta i uwięziony w obozie w Szczeglinie (powiat mogileński), a następnie w obozie na Błoniach, gdzie zmarł.

Tablica nagrobna dr. Józefa Krzymińskiego (cmentarz parafii św. Mikołaja, ul. Marulewska)

10 Wojewoda pomorski

Stanisław Wachowiak urodził się w 1890 r. na Mazowszu. Studiował ekonomię w Berlinie i Strasburgu. W 1913 r. został usunięty z uczelni za używanie w miejscu publicznym języka polskiego. Studia dokończył w Monachium, gdzie uzyskał stopień doktora. Trzy lata później wygrał konkurs na członka zarządu i podskarbiego Banku Ludowego w Inowrocławiu, który już wtedy cieszył się uznaniem w skali kraju oraz prowadził współpracę z największymi niemieckimi instytucjami finansowymi. Był poliglota, znał język niemiecki, angielski, francuski, starogrecki i łacinę. W 1919 r. został wybrany na pierwszego polskiego przewodniczącego Rady Miejskiej. W czasie powstania wielkopolskiego – 5 stycznia 1919 r. – w imieniu Naczelnej Rady Ludowej przejął władzę w mieście. Był posłem do polskiego Sejmu Ustawodawczego z ramienia Stronnictwa Narodowego (1920–1922) i Sejmu RP (1922–1924), a także wojewodą pomorskim (1924–1926). Należał do krytyków zamachu majowego. Okres okupacji niemieckiej spędził w Warszawie, gdzie pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Rady Głównej Opiekuńczej, polskiej organizacji charytatywnej działającej w Generalnym Gubernatorstwie. Po wojnie, wraz z żoną i trójką dzieci, uciekł do Irlandii przed represjami służb komunistycznych, a później wyjechał do Brazylii. Zamieszkał w Sao Paulo, gdzie zmarł. W 2001 r. na ścianie Banku Spółdzielczego w Inowrocławiu, którego Wachowiak był dyrektorem, odsłonięto tablicę pamiątkową.

Tablica upamiętniająca dr. Stanisława Wachowiaka (ul. Solankowa 11)

11 Poeta z Inowrocławia

Jan Kasprówic przyszedł na świat w 1860 r. we wsi Szymborze (obecnie przedmieście Inowrocławia). Pochodził z rodziny chłopskiej, jego ojciec nie umiał czytać ani pisać. Po ukończeniu szkoły podstawowej rozpoczął naukę w pruskim gimnazjum w Inowrocławiu, gdzie zdobył solidne wykształcenie humanistyczne. Kasprówic coraz bardziej manifestował swoją polskość, co doprowadziło w końcu do usunięcia go ze szkoły. Ostatecznie zdał maturę w Poznaniu w wieku 24 lat. Następnie rozpoczął studia nad filozofią i literaturą w Lipsku, szybko jednak przeniósł się do Wrocławia. Podczas nauki coraz bardziej przeciwstawiał się pruskiej polityce wynaradawiania Polaków poprzez ich „cywilizowanie” i germanizację. W 1887 r. znany działacz ludowy Bolesław Wysłouch zaproponował mu objęcie funkcji redaktora w „Kurierze Lwowskim”. Rok później Kasprówic zadebiutował tomem „Poezje”. Wkrótce został czołowym poetą okresu Młodej Polski, a najbardziej znanym jego zbiorem wierszy zostały „Hymny”. W 1904 r. poeta doktoryzował się na Uniwersytecie Lwowskim, gdzie piastował później funkcję rektora. W czasie I wojny światowej był zwolennikiem współpracy z państwami Ententy w celu odzyskania przez Polskę niepodległości. Wziął aktywny udział w agitacji propolskiej podczas plebiscytu na Warmii i Mazurach w 1920 r. W ostatnim etapie życia związał się z Tatrami, gdzie zmarł w domu na Harendzie w Poroninie. 1 sierpnia 1926 r. w Inowrocławiu odbyło się uroczyste pożegnanie poety. Kilka lat później postawiono mu okazały posąg na cokole, na którym wcześniej stał pomnik cesarza Wilhelma II. Monument Niemcy zniszczyli na początku II wojny światowej. W 1966 r. został odbudowany.

Pomnik Jana Kasprówicza (skwer Jana Pawła II)

12 „Meteor Młodej Polski”

Stanisław Przybyszewski pochodził z Łojewa koło Inowrocławia. Urodził się w 1868 r. Miał siedmioro rodzeństwa, a jego ojciec był wiejskim nauczycielem. Uczył się w gimnazjum pruskim w Toruniu i gimnazjum w Wągrowcu, gdzie zdał maturę. Następnie wyjechał do Berlina, w którym chciał studiować architekturę i medycynę. Studiów jednak nie skończył – poświęcił się życiu artysty, głosząc hasło „sztuka dla sztuki”. Wkrótce zyskał sławę „genialnego Polaka”. Bliskim przyjacielem Przybyszewskiego był norweski malarz Edmund Munch, który za jego inspiracją namalował słynny obraz „Krzyk”. Wkrótce artysta przeniósł się do Krakowa, gdzie został redaktorem „Życia”. Następnie zamieszkał w Warszawie, odbył objazd literacki po Rosji, by po krótkim pobycie w Toruniu zamieszkać w Monachium. Wybuch I wojny światowej przebudził w nim polskie poczucie

tożsamości narodowej. Upatrywał szansy na odzyskanie niepodległości w zwycięstwie państw centralnych. W 1916 r. wydał broszurę w języku polskim i niemieckim „Polska i święta wojna”. Po 1918 r. przeniósł się do Gdańska, gdzie pracował jako urzędnik biura tłumaczeń Kolei Państwowych. W Wolnym Mieście Gdańsku, zdominowanym w 90 proc. przez Niemców, zaangażował się w powstanie polskiego gimnazjum, o którym mówił „moje gimnazjum”. Po śmierci Jana Kasprowicza w 1926 r. przyjechał do Inowrocławia, by wygłosić wykład o poecie. W następnym roku wrócił na Kujawy, gdzie zmarł nagle na atak serca. Uroczysty pogrzeb odbył się w Górze pod Inowrocławiem. W jego inskrypcji nagrobkowej wyryto napis „Meteor Młodej Polski”. Z okazji stulecia urodzin pisarza na ścianie domu przy ulicy Solankowej, w którym mieszkał w Inowrocławiu, odsłonięto tablicę pamiątkową.

Tablica pamięci Stanisława Przybyszewskiego (ul. Solankowa 30)

13 Obrońcy Inowrocławia

Rano 3 września 1939 r. miał miejsce pierwszy podczas II wojny światowej nalot niemiecki na Inowrocław. Miasto zostało pozbawione prądu i gazu, zginęło 11 osób. W kolejnych atakach celami były budynki użyteczności publicznej. Według licznych polskich relacji niektórzy członkowie mniejszości niemieckiej zaczęli strzelać do wycofujących się oddziałów Wojska Polskiego. W wyniku polskiej kontrakcji zabito kilkudziesięciu Niemców, których posądzono o działalność dywersyjną. W tym czasie przez miasto przelewała się fala uchodźców. 8 września 1939 r. z Inowrocławia wycofały się ostatnie oddziały wojsk polskich. Na straży miasta pozostała ok. stuosobowa grupa harcerzy, członków oddziału Przysposobienia Wojskowego i byłych powstańców wielkopolskich, którzy pod nazwą Straży Obywatelskiej postanowili bronić Inowrocławia. Obrońcy byli uzbrojeni w karabiny maszynowe i granaty. Mimo bohaterskiej postawy nie mogli jednak powstrzymać regularnej armii niemieckiej, która popołudniu zajęła miasto. Po wkroczeniu do Inowrocławia Niemcy rozpoczęli poszukiwania i rozstrzeliwania jego obrońców. Okupacja od początku miała ludobójczy charakter. Bohaterstwo członków Straży Obywatelskiej w 1939 r. upamiętnia Pomnik Obrońców Inowrocławia.

Pomnik Obrońców Inowrocławia (narożnik ul. Narutowicza i Sienkiewicza)

14 Terror niemiecki i sowiecki

Więzienie w Inowrocławiu przy obecnej ulicy Gabriela Narutowicza w latach okupacji niemieckiej (1939–1945) i okresie stalinizmu (1945–1956) stało się miejscem kaźni wielu wybitnych inowrocławian. Podczas tzw. „maka-brycznej nocy” z 22 na 23 października 1939 r. Niemcy rozstrzelali w nim 56 osób, w tym przedwojennego prezydenta miasta Apolinarego Jankowskiego. W więzieniu rozstrzelano także uczestników obrony Gniezna, m.in. ks. Matusza Zabłockiego. Ponadto setki Polaków wywożono i mordowano w lasach gniewkowskich, Roźniatach i Łągiewnikach. Po wojnie Sowietci i polscy komuniści rozstrzelali w nim byłych żołnierzy Armii Krajowej, m.in. Władysława Raczyńskiego, Konrada Krzyżelewskiego i Bolesława Kobsy, których pochowano na cmentarzu przy ulicy Karola Marcinkowskiego.

Między 1945 i 1956 r. przez więzienie w Inowrocławiu przeszło 2 tys. osadzonych. W latach 1952–1956 w zakładzie stworzono specjalny oddział dla kobiet – więźniarek politycznych – przez który przewinęło się ponad 200 kobiet, w tym należąca do AK Maria Sobocińska. Panujące w placówce warunki doprowadzały do fizycznego i psychicznego wyniszczania więźniów. Łączna liczba wszystkich osadzonych tam ze względów politycznych sięga 350 osób. Około 100 aresztowanych zmarło. Co dziesiąty popełnił samobójstwo. W celu upamiętnienia ofiar dwóch systemów totalitarnych w 1996 r. na murze więzienia powieszono pamiątkową tablicę.

Tablica upamiętniająca zbrodnie niemieckie i sowieckie (Zakład Karny w Inowrocławiu, ul. Prezydenta Gabriela Narutowicza 46)

15 Niemiecki obóz na Błoniach

Obóz na Błoniach był największym obozem niemieckim na terenie miasta i powiatu inowrocławskiego podczas II wojny światowej. Funkcjonował w latach 1940–1945 na powierzchni 2 hektarów. Nadzór nad nim sprawowało inowrocławskie Gestapo, czyli niemiecka tajna policja państwowa. Obóz w systemie eksterminacji ludności polskiej pełnił różne funkcje – był aresztem dla Polaków prowadzących działalność konspiracyjną (również kobiet i harcerzy) oraz wychowawczym obozem pracy. Trafiały do niego także osoby, które uchylały się od wyjazdu na roboty przymusowe do Rzeszy lub pomagały jeńcom. Osadzono w nim również jeńców sowieckich, brytyjskich, amerykańskich i francuskich. Na Błonie przewożono też więźniów z innych obozów niemieckich w okolicy np. w Szczeglinie. Wielu jego więźniów zostało wywiezionych do Poznania, a stamtąd do obozów koncentracyjnych w Dachau, Auschwitz czy Mauthausen. Przez obóz na Błoniach przeszło około 10 tys. osób. Bito ich i torturowano, głodzono, znęcano się psychicznie, eksterminowano przez ciężką pracę. Ok. 500 więźniów zmarło. Chowano ich na cmentarzu przy parafii pw. św. Mikołaja. W miejscu istnienia niemieckiego obozu przejściowego ustawiono obelisk.

Obelisk pamięci ofiar byłego niemieckiego obozu na Błoniach (ul. Okrężek)

16 Armia Krajowa

Po zajęciu Polski przez III Rzeszę i Związek Sowiecki Polacy nie pogodzili się z utratą niepodległości. Już 27 września 1939 r., w jeszcze broniącej się Warszawie, powstała pierwsza organizacja konspiracyjna – Służba Zwycięstwu Polski z gen. Michałem Tokarzewskim-Karaszewiczem na czele. W grudniu 1939 r. utworzono Związek Walki Zbrojnej o zasięgu ogólnokrajowym. Do scalenia różnych organizacji konspiracyjnych doszło 14 lutego 1942 r., kiedy powołano Armię Krajową. Szczególnie trudne warunki dla działalności polskiego podziemia panowały na terenach bezpośrednio wcielonych do Rzeszy, w tym w Inowrocławiu. Głównymi metodami walki AK była dywersja (uderzenie na konkretne cele, np. szlaki komunikacyjne przeciwnika) oraz sabotaż (niszczenie środków prowadzenia wojny). W Inowrocławiu w działalność Polskiego Państwa Podziemnego zaangażowane było szczególnie dużo kobiet i harcerzy z Szarych Szeregów. Komendantem inowrocławskiego obwodu był Antoni Dziuba. Jesienią 1943 r. ok. 150 jego żołnierzy zostało aresztowanych, a później straconych lub wywiezionych do obozów koncentracyjnych. Fundacja Koła AK Inowrocław w 50. rocznicę powstania Armii Krajowej ufundowała pomnik jej pamięci.

Pomnik Armii Krajowej (skwer Sybiraków)

17 Zbrodnia katyńska 1940

17 września 1939 r., zgodnie z układem Hitler–Stalin, Armia Czerwona wkroczyła do Polski. Ponad 250 tys. polskich żołnierzy zostało wziętych do niewoli. Część z nich trafiła do trzech obozów internowania: w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie. 5 marca 1940 r. Józef Stalin zdecydował o ich zamordowaniu. Ok. 22 tys. przedstawicieli polskiej inteligencji zostało rozstrzelanych w Charkowie, Miednym i Katyniu na obszarze dawnego ZSRS. Ich rodziny deportowano do Kazachstanu. Polaków rozstrzeliwano także w Bykowni, na terenie dzisiejszej Ukrainy, i w Kuropatach na Białorusi. Na pytanie polskich władz emigracyjnych, co się stało z polskimi żołnierzami, Stalin odpowiedział: „Zwolniliśmy wszystkich”. W Katyniu i innych miejscach zamordowano głównie oficerów Wojska Polskiego, wykładowców wyższych uczelni, lekarzy, nauczycieli, urzędników i studentów. Aż do 1989 r. władze sowieckie twierdziły, że mord na polskich oficerach dokonali Niemcy. Do tej pory Polsce nie przekazano wszystkich tomów akt śledztwa rosyjskiego dotyczącego zbrodni. Najliczniejszą grupę ofiar pochodzącą z Inowrocławia i okolic stanowili oficerowie i podoficerowie, którzy służyli w miejskim garnizonie, w 59. Pułku Piechoty Wielkopolskiej i w 4. Kujawskim Pułku Artylerii Lekkiej, a później w 1939 r. trafili do sowieckiej niewoli. Wiele ofiar było także absolwentami Gimnazjum im. Jana Kasprówicza. Polscy prokuratorzy kwalifikują zbrodnię katyńską jako zbrodnię ludobójstwa. W 2010 r. przy kościele garnizonowym posadzono dąb pamięci o ofiarach.

Dąb Pamięci Katyńskiej przy kościele garnizonowym pw. św. Barbary i św. Maurycego (al. Mikołaja Kopernika)

18 **Generał Władysław Sikorski**

Żołnierz, polityk, generał broni Wojska Polskiego, przed I wojną światową założyciel Związku Walki Czynnej. Walczył w legionach i podczas wojny polsko-bolszewickiej, następnie pełnił funkcję premiera i ministra spraw wojskowych w rządzie II Rzeczypospolitej. W 1923 r. Sikorski kupił majątek w Parchaniu, kilka kilometrów od Inowrocławia. Od tego czasu wiosną i latem przebywał tam z rodziną oraz często odwiedzał inowrocławskie solanki. Po zamachu majowym został odsunięty od ważnych stanowisk państwowych. 30 września 1939 r. został premierem rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie, najpierw we Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii. Sikorski był twórcą i naczelnym wodzem Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Nawiazał stosunki dyplomatyczne z ZSRS w 1941 r., co umożliwiło ewaku-

ację ze Związku Sowieckiego tysięcy Polaków. Żądał od sowietów zgody na przeprowadzenie śledztwa przez Międzynarodowy Czerwony Krzyż w sprawie zbrodni katyńskiej. Zginął w 1943 r. w katastrofie lotniczej na Gibraltarze. W 2005 r. z udziałem ostatniego prezydenta rządu RP na uchodźstwie Ryszarda Kaczorowskiego odsłonięto w Parku Solankowym ławeczkę Władysława Sikorskiego.

Ławeczka generała Władysława Sikorskiego (Park Solankowy)

19 Zbrodnia wołyńska 1943

Terminem „zbrodnia wołyńska” określa się antypolską czystkę etniczną o charakterze ludobójstwa przeprowadzoną przez nacjonalistów ukraińskich. Objęła nie tylko Wołyń, ale również województwa lwowskie, tarnopolskie i stanisławowskie – czyli Galicję Wschodnią, a także część województw graniczących z Wołyniem – Lubelszczyznę (od zachodu) i Polesie (od północy). Dlatego mówi się także o ludobójstwie wołyńsko-małopolskim. Sprawcami zbrodni były frakcja Organizacji Nacjonalistów Ukraińskich Stepana Bandery (OUN-B) oraz jej zbrojne ramię – Ukraińska Armia Powstańcza (UPA). W swoich dokumentach planową eksterminację ludności polskiej członkowie organizacji określali mianem „akcji antypolskiej”. W celu zbudowania własnego państwa, w którym mogli mieszkać tylko Ukraińcy, jak głosił ich dekalog nacjonalisty, gotowi byli na popełnienie każdej zbrodni. Według różnych danych na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w bardzo brutalny sposób zostało wtedy zamordowanych od 60 do nawet 135 tys. Polaków. Zaatakowano ponad 4 tys. polskich wsi. Prawie pół miliona Polaków zostało zmuszonych do ucieczki ze swoich domów. Warto jednak pamiętać, że część Ukraińców starała się pomóc polskiej ludności, za co również byli mordowani przez nacjonalistów. W celu upamiętnienia ofiar zbrodni wołyńskiej w 2003 r. w Inowrocławiu ustawiono symboliczny kamień.

Pomnik ku czci pomordowanych na Kresach Wschodnich przez OUN-UPA (skwer Obrońców Inowrocławia)

20 Mały powstaniec

Andrzej Szwajkert urodził się w 1933 r. w Inowrocławiu. Jesienią 1939 r. jego rodzina, uciekając przed terrorem niemieckim, przybyła do Warszawy. W 1943 r. wraz z niewiele starszym bratem Włodkiem wstąpił do Harcerskiej Służby Pomocniczej „Zawiszków” – najmłodszego pionu Szarych Sierżantów. Rok później, kiedy wybuchło powstanie warszawskie miał zaledwie 11 lat i pełnił służbę jako sanitariusz. Związał bandaż, sterylizował opatrunki, roznosił jedzenie, pocztę i meldunki. Podnosił powstańców na duchu. 29 września 1944 r. został ciężko ranny odłamkiem pocisku czołgowego wystrzelonego z okolic Cytadeli w kierunku Placu Inwalidów i ulicy Adama Mickiewicza. W wyniku odniesionych ran zmarł kilka godzin później na rękach swojego ojca. Został pochowany w kwaterze batalionu „Zośka” na

Powązkach Wojskowych w Warszawie. 1 sierpnia 2017 r. władze Inowrocławia na ścianie frontowej kamienicy przy ulicy Solankowej 8, gdzie „Jędrus” się urodził i mieszkał do jesieni 1939 r., odsłoniły tablicę ku jego czci.

Tablica pamięci Andrzeja Szwajkerta „Jędrusia”, 11-letniego uczestnika powstania warszawskiego (ul. Solankowa 8)

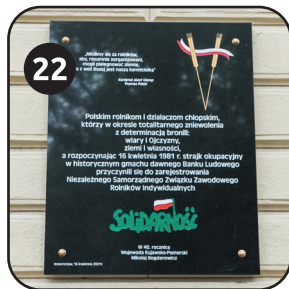
21 Papież Polak

Karol Wojtyła (1920–2005) urodził się w Wadowicach. Studiował polonistykę na Uniwersytecie Jagiellońskim. W czasie II wojny światowej pracował fizycznie w zakładach sodowych, kamieniołomie i oczyszczalni wody. Po wojnie rozpoczął pracę dydaktyczną na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i kierował diecezją krakowską. Uczestniczył w obradach II soboru watykańskiego. 16 października 1978 r. został wybrany na papieża. Zmienił wizerunek papieżstwa – otwarty, aktywny, spontaniczny, często przebywał wśród ludzi młodych, odbył pielgrzymki do większości krajów świata. Broził konserwatywnych zasad, uważał, że moralność jest po to, aby wymagać, a nie usprawiedliwiać. Jako głowa Kościoła katolickiego opowiedział się po stronie opozycjonistów walczących w Polsce o wolność i legalizację niezależnego związku zawodowego „Solidarność”. Był pierwszym papieżem w historii, który przekroczył próg synagogi i meczetu. W 1981 r. został ranny w zamachu terrorystycznym. W 1999 r. spotkał się w Auli UMK w Toruniu ze środowiskiem akademickim, podkreślając brak konfliktu między „wiarą i rozumem” (*fides et ratio*). Zmarł 2 kwietnia 2005 r. Dziewięć lat później został ogłoszony świętym. Św. Jan Paweł II jest patronem województwa kujawsko-pomorskiego. W 27. rocznicę powołania Karola Wojtyły na biskupa Rzymu w Inowrocławiu został odsłonięty jego pomnik.

Pomnik Jana Pawła II (skwer Jana Pawła II)

22 „Zielona Solidarność”

Oprócz czerwonej „Solidarności”, czyli Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, skupiającego robotników z dużych zakładów przemysłowych, istniała także „Solidarność” zielona – czyli NSZZ Rolników Indywidualnych. Okupacyjny strajk chłopski, zorganizowany w okresie od 16 marca do 17 kwietnia 1981 r. w Bydgoszczy, miał na celu obronę interesów polskiej wsi, zagrożonych przez komunistyczne rządy. Rolnicy zdecydowali się na tak radykalną formę protestu, ponieważ przez wiele miesięcy ich postulaty, dotyczące koniecznej naprawy ciągle pogarszającej się sytuacji w rolnictwie oraz wypracowania ogólnopolskiego planu strategii wyżywienia narodu, były ignorowane. 16 kwietnia 1981 r. w budynku dawnego Banku Ludowego w Inowrocławiu również kujawscy rolnicy rozpoczęli strajk oku-

pacyjny. Przewodniczącym Ogólnopolskiego Komitetu Strajkowego został związany z Inowrocławiem Roman Bartoszcze. Pod jego kierownictwem protest zakończył się sukcesem. 17 kwietnia 1981 r. podpisano tzw. porozumienie bydgoskie, w którym rząd PRL zobowiązał się do rejestracji „Solidarności” rolniczej. W 40. rocznicę zalegalizowania związku na budynku Banku Spółdzielczego w Inowrocławiu wojewoda kujawsko-pomorski odsłonił tablicę pamiątkową.

Tablica upamiętniająca NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych
(Bank Spółdzielczy w Inowrocławiu, ul. Solankowa 11)

23 Piotr Bartoszcze

Urodził się w 1950 r. w Jaroszewicach na Lubelszczyźnie. Wkrótce jego rodzina przeprowadziła się na Kujawy i zamieszkała w położonej pod Inowrocławiem wsi Sławęcín, na liczącym dziesięć hektarów gospodarstwie. Piotr ukończył zasadniczą szkołę zawodową w Inowrocławiu. W 1980 r. był współtwórcą NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność Chłopska”. Został przewodniczącym „Solidarności” Rolników Indywidualnych w gminie Inowrocław. W kwietniu 1981 r. stał się jednym z sygnatariuszy porozumienia bydgoskiego, które doprowadziło do rejestracji związku. W czasie stanu wojennego został internowany wraz z bratem Romanem i uwięziony w Ośrodku Odosobnienia w Mielęcinie koło Włocławka. Po uwolnieniu kontynuował konspiracyjną działalność opozycyjną. Z ojcem Michałem Bartoszcze i bratem Romanem wydawał oraz kolportował podziemne pismo „Żywią i Bronią”. Wiele wskazuje na to, że został zamordowany między 7 i 8 lutego 1984 r., prawdopodobnie przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa. 9 lutego 1984 r. w studziencie melioracyjnej w pobliżu Sławęcína jego ciało ze śladami bicia i duszenia znalazł brat Roman. Piotr Bartoszcze został pochowany na cmentarzu parafii pw. św. Józefa w Inowrocławiu.

Grób Piotra Bartoszcze (cmentarz parafii pw. św. Józefa, ul. Karola Libelta)

24 Archeolog Ziemi Kujawskiej

Aleksandra Cofta-Broniewska (1926–2013), choć urodziła się i zmarła w Poznaniu, to większość swojej pracy naukowej poświęciła Kujawom. Dzięki jej badaniom są one najlepiej poznanym pod względem archeologicznym regionem w Polsce. W 1952 r. rozpoczęła prace nad problematyką wczesnośredniowiecznych Kujaw oraz ich pradziejów, które zaowocowały rozprawą doktorską pt. „Rozwój Kruszwicy w okresie wczesnośredniowiecznym”. Następnie prowadziła eksplorację archeologiczną obszaru Wysoczyzny Kujawskiej. Jej ustalenia pozwoliły na zlokalizowanie kompleksu osadniczego z okresu wpływów rzymskich w Kruszy Zamkowej pod Inowrocławiem. Z kolei odkrycie warsztatów obróbki bursztynu wprowadziło nowe elementy do badań nad przebiegiem szlaku bursztynowego. Zaslugą Cofty-Broniew-

skiej było również odnalezienie wczesnośredniowiecznej warzelni soli i odtworzenie procesu jej wytwarzania, a także odkrycie warsztatu produkcji szkła. Z jej inicjatywy powstała Fundacja Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Społeczeństwa Kujaw „Cuiavia”. Naukowo związana była z Uniwersytetem Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie w 1992 r. uzyskała nominację profesorską. Cztery lata później przyznano jej tytuł Honorowego Obywatela Miasta Inowrocławia. W 2014 r., podczas obchodów 40. rocznicy rozpoczęcia badań archeologicznych na Kujawach, odsłonięto w Inowrocławiu tablicę jej pamięci.

Tablica pamięci prof. Aleksandry Cofty-Broniewskiej (ul. Kasztelańska 22)

Koncepcja i opracowanie gry:

dr Tomasz Ceran

Zdjęcia miejsc pamięci:

Andrzej Goiński (UMWKP)

Autor tekstu:

dr Tomasz Ceran

Korekta:

Anna Jasińska, Krzysztof Ciesielski

Projekt:

Piotr Wiejak

Druk:

Granna

Bydgoszcz–Toruń–Inowrocław 2022

Autorzy składają podziękowania za pomoc w przygotowaniu gry: Ireneuszowi Zielińskiemu, Dyrektorowi Szkoły Podstawowej nr 5 im. dra Józefa Krzymińskiego w Inowrocławiu; Edmundowi Mikołajczakowi, emerytowanemu nauczycielowi historii w I Liceum Ogólnokształcącym im. Jana Kasprówicza w Inowrocławiu, Urzędowi Miasta Inowrocławia oraz Muzeum im. Jana Kasprówicza w Inowrocławiu.

Samorząd Województwa
Kujawsko-Pomorskiego

Urząd Marszałkowski
Województwa
Kujawsko-Pomorskiego
w Toruniu

Dofinansowano z budżetu Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Gra składa się z:

- › 48 ponumerowanych kart do gry z fotografiami miejsc pamięci (24 pary)
- › 24 kart odpowiedzi z nazwami miejsc pamięci
- › planszy (planu Inowrocławia) z zaznaczonymi miejscami pamięci
- › 24 żetonów premii
- › klepsydry
- › instrukcji z komentarzem historycznym

Poznaj miejsca pamięci narodowej w Inowrocławiu związane z historią XX wieku!

Dowiedz się, jakie wydarzenia upamiętniają!

Odsłoń dwa identyczne obrazki, wybierz właściwą kartę odpowiedzi i wskaż miejsca pamięci narodowej na planie Inowrocławia.

Zagraj w „memory klasyczne”, „memory historyczne” lub „memory historyczno-topograficzne”.

Zobacz historię w swoim najbliższym otoczeniu!

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

www.ipn.gov.pl

**Urząd Marszałkowski
Województwa
Kujawsko-Pomorskiego**
w Toruniu

www.kujawsko-pomorskie.pl